

מאומה. מה שאין כן בחלויות הנפעלות ע"י דיבור, הדיבור אינו אלא ביטוי והתגלות לרצון, ועיקר החלות נפעלת מפני רצון האדם והרי הרצון ישנו בעולם גם לאחר ל'. ובוזה הסבירו מה שמצאנו שהפקר חל לאחר זמן (ב"ק טו). וכן הפרת הבעל נדרי אשתו (ע' להלן עה). ויש מי שכתב שאף בדיבור הפועל, מצאנו שני סוגים: דיבור שהוא עצמו גורם החלות, ודיבור שאינו אלא גילוי הרצון (בית ישי טו). וע"ע במובא לעיל ה:

דף ל

הר"ן (בד"ה ואשה) הסביר מדוע קידושי אשה דומים ל'פדאואה אחרים' והלא אינה יוצאת מרשות בעלה או מרשות עצמה לרשות אחרים – לפי שאין היא יכולה לקדש עצמה לאיש, שאינה אלא מסכימה ומבטלת דעתה ורצונה אליו, והוא בלבד מכניסה לרשותו.

בספר אבני מילואים פירש דברי הר"ן כפשטותם, והוציא מהם כמה וכמה באורים והלכות. לדוגמא, כתב לבאר (מג"ב) הטעם שאין קידושין לקטן כשהגיע לגיל 'עונת הפעוטות' והלא בכל מקום שיש דעת אחרת מקנה, קונה הקטן מדאוריתא, ומדוע לגבי קידושין לא תועיל דעת האשה להקנותה אליו? והסביר לפי שאין האשה אלא כ'מפקירה' עצמה כלפיו כמש"כ הר"ן, ואין זה דומה לשאר פעולת הקנאה של המוכר חפץ לחבריו. והאריך לפלפל בזה. (וצ"ל לדבריו שמה שאמרו בקידושין ט: 'בעינן דעת מקנה' – לא במובן של הקנאה פעילה אלא כמו מקנה המסכים שהקונה יעשה קנין בנכסיו. וכצ"ל בדברי רש"י שם מד. וערש"י יבמות יט:).

וכתב במנחת חינוך (לה) שלפי זה בכן נח יועילו נישואין מן התורה אף לקטן [כשהגיע לכלל דעת כ'עונת הפעוטות] שהרי באישות שלהם לא נאמר 'כי יקח' – ולא 'תקח'. [ואף לטעם שכתב בנודע ביהודה (תנינא אה"ע נד) שאין קידושין לקטן מגזרת הכתוב 'איש' ולא קטן (ע"ע רש"י כתובות עג) – אין טעם זה שיין בכן נח, ע' במג"ח שם. ובלא"ה י"ל שגדר אישות בני נח אינה נוצרת ע"י דעת האדם להחילה כמו בקידושין, אלא נעשית ממילא ע"י ההתנהגות המעשית כאיש ואשתו (וכפי ששמעתי מהגר"א עוזר שליט"א לבאר בזה דברי הרמב"ם ריש הלכות אישות), וא"כ יתכן שאף בקטן חלה האישות שהרי יש לו מעשה הגם שאין לו גמירות דעת].

עוד כתב האבני-מילואים (כו,ו) על מה שמשמע מן הפוסקים שאף כי אין אשה מקודשת אלא בלשון שהיא מבינה, אין צריך עדות על כך שהיא מבינה הלשון, והלא ללא הבנתה אין כאן קידושין – אלא מפני שעיקר הקידושין הבעל הוא שפועל, ואילו התרצות האשה לקדושין אינה מגוף הקידושין ועיקרן, ולכך די בעדות על עיקר המעשה.

אמנם הרא"ש כאן באר באופן אחר מדוע קידושין דומים ל'פדאואה אחרים' [מפני שהוא אינו ברשותה לקדש, כשם שהיא אינה ברשותו להתקדש לו, הלכך אעפ"י שנתרצו שניהם בשעת מסירת הקדושין, לא חלו הקדושין השניים כי אין הדבר תלוי בצד אחד מהם לבד]. ואפשר שלדעתו פעולת האשה בקידושין יש בה צד פעיל ולא סביל בלבד. וכן יש מי שהוכיח מדברי כמה ראשונים, דלא כהר"ן. וגם בר"ן יש מפרשים דבריו בדרך שונה מהבנת האבנ"מ, שאין זו הסכמה והתרצות גרידא, אלא פועלת בהתקדשותה ענין מחודש. וכן האריך הגרש"ק (שערי ישר ז,יב) לחלוק על הבנת האבנ"מ בר"ן והנפקותות שהוציא.

ע"ע שערי חיים קדושין ט; גליוני הש"ס לר"י ענגיל; זכר יצחק טו; אור שמח זכיה ומתנה ב,יג; חדושי הגרנ"ט קדושין צב; אגרות משה אה"ע ח"א עה קדשים ט; שבט הלוי ח"ד קע.

'מאן דמתני ארישא מתני הכי: הנודר מירודי הים מותר ביושבי יבשה. הא בירודי הים אסור, ולא כאלו ההולכים מעכו ליפו דהלין יושבי יבשה נינהו אלא ממי שדרכן לפרש'. ובסיפא ששנינו נודר מיושבי יבשה אסור מירודי הים, אפילו באותם שדרכם לפרש – שהרי אלו נקראים 'ירודי הים' ברישא (קין אורה).

(ע"ב) 'זמאן דמתני אסיפא מתני הכי: הנודר מיושבי יבשה אסור בירודי הים... אפילו במי שדרכו לפרש הואיל וסופו ליבשה סליק'. ואם תאמר, אם כן ממה בא להוציא באמרו 'מיושבי היבשה'? כתב החתם-סופר בחדושו שצריך לומר שבא להוציא דגים שבים. ולפי זה 'יושבי יבשה' לאו דוקא בני אדם אלא כל בעלי חיים נקראו כן.

לולא דבריו היה נראה שכינוי הוא לכל בני אדם, שהם כולם 'יושבי יבשה', להוציא בעלי חיים שאינם יושבי יבשה בדוקא כי יש מהם חיים בים או באויר, וגם אינם קרויים 'יושבים' אם מפני שנעים ונדים, אם משום שאינם מיישבים את העולם, וגם אינם במקום 'ישוב' בדוקא.

'הנודר משחורי הראש – אסור בקרחין ובעלי שיבות ומותר בנשים ובקטנים, שאין נקראין 'שחורי הראש' אלא אנשים. – מאי טעמא? מדלא קאמר מבעלי שער...'. כתבו הרשב"א והר"ן: כיון ש'שחורי הראש' לגבי קרחין – לאו דוקא, לבעלי שיבות נמי לאו דוקא'. והקשה הגאון רבי עקיבא איגר: אדרבה נאמר שהכל בדוקא, למעט קרחין ובעלי שיבה, ולכך לא אמר 'בעלי שער' אלא נקט 'שחורי הראש', כיון שאם היה אומר כן, היה במשמע אף בעלי שיבה?
ולכאורה יש לפרש שאם כן היה לו לומר 'מבעלי שער שחור'. מכך שלא הזכיר 'בעלי שער' כלל אלא 'שחור ראש' גרידא – מרבה אף קרחין, וכיון שמרבה קרחין נשמע לרבות גם בעלי שיבה (וע' בט"ז י"ד ריז, לב).

– כתב בנמוקי יוסף בשם הריטב"א שהדברים הללו אינם אמורים אלא לפי רגילות הלשון בימי התנא, שכן היו רגילים לכנות אנשים, אבל בשאר מקומות, לשון זו משמעותה למעט קרחים ובעלי שיבה. ויש מקומות שמשמעות לשון זו באה למעט בעלי שיבה בלבד (ע' מאירי). ויש מקומות שלשון זו כוללת כל בני אדם (ערמב"ם ט, ט).

'וכלל זה בידינו: דכל שאין בו לשון בני אדם מורגל באותו מקום – הולכים אחר לשון תורה. וכדין נדרים כן תקנות הצבור בכל מקום. וכל שיש בו שתי משמעויות, יכולים בני התקנה לפרש אותו אפילו להקל, שעל דעתם הסכימו וקבלו עליהם בצבור, אבל כשאין יודעין לאיזה דבר נתכוונו או שיש מחלוקת ביניהם – הולכין בו להחמיר' (לשון הריטב"א המובא בנמוקי יוסף).

– בשו"ת מהר"ם חלאווה (ל) נשאל על תקנה שכתובה בה אזהרה לנשים, האם קטנות בכלל זה? והשיב שקטנות אינן בכלל 'נשים', לא בלשון תורה ולא בלשון בני אדם. ואין לומר שדעתם של בני אדם על העתידין לבוא לכלל זה, וגם הקטנים בכלל, הרי משנה שלמה שנינו 'מותר בקטנים' הגם שעתידין לבוא לכלל שחורי הראש – 'שאיין הולכין בנדרים אלא לפי מה שהן בשעת הנדר'.

'אנשים זימנין דמיכסו רישייהו וזימנין דמגלו רישייהו'. התוס' כתבו שאנשים מגלים כמה פעמים ראשם וגם מותר הדבר באקראי בעלמא אפילו בפני כל העולם, משא"כ בנשים. וטעם הדבר שמותר לגלות באקראי, כי כיסוי הראש משום 'אימתא דשמיא' ולא מעיקר הדין.

וכתב החתם-סופר בחדושי: 'ומכל מקום נראה לי הא דבזמננו מקפידים מאד מאד מבלי לגלות ראש, ומחשיב את המגלה לפושע - לא נהגו אבותינו כן מטעם מנהג פרישות ויראת שמים, דאם כן נשים פנויות נמי, דלענין זה אין לחלק... אלא על כרחך לא מטעם חסידות הנהיגו כן אלא מעיקר הדין כמו שכתב הט"ז (או"ח ה) מאחר שעשאוהו עובדי ע"ז חק לע"ז לילך דוקא בגלוי ראש ולכבד הע"ז בזה, אם כן נאסר לנו מן הדין. ולא עדיף ממצבה שהיתה אהובה בימי האבות ומשעשאוהו אמוריים חק לע"ז שנאה הקב"ה, ומכל שכן הך. ומנהג זה נהגו בזכרים ולא בנקבות שלהם, אדרבא אית בהו קפידא ביניהם שלא תלכנה בגלוי ראש לבית ע"ז - על כן לא החמירו אבותינו בגלוי ראש דנקבות פנויות'.

וע' שער הציון (ב סקי"ז) שבזמננו פשוט שהגר"א מודה לט"ז לאסור מדינא.

ויש חולקים בעיקר הדבר וסוברים שאין בזה איסור הליכה בחקותיהם כי אין נוהגים כך אלא לשם כבוד (פתח הדביר). ויש אסורים מן הדין רק בשעת התפילה ואמירת דבר שבקדושה, כי כן הוא חק הנוצרים בשעת תפלתם (עפ"י צרור החיים. מובא באנצ. תלמודית כרך יז עמ' שט. עוד בענין איסור 'בחקותיהם' בדבר שמנהג גויים שאין בו סרך ע"ז - ע' ביוסף דעת ע"ז יא.) ונראה שכל שכן בזמננו שהכופרים אצלם מרובים, אין גילוי הראש סממן של מנהג ע"ז, עכ"פ שלא בשעת התפלה.

דבי מאיר מתיר אף בילודים. וחכמים אומרים לא נתכוון זה אלא...! כבר עמדו הקדמונים כיצד תיתכן מחלוקת חכמים בענין התלוי בלשון בני אדם; נצא לשוק ונראה? וכתב הנמוקי-יוסף בשם הריטב"א שמחלוקת ר"מ וחכמים בנודר ששכח מה היתה כוונתו בעת הנדר, והשאלה היא האם יש ללכת אחר הלשון המקובלת אצל רוב האנשים, או נחשוש למיעוט המדברים כלשון התורה. נמצא שהמחלוקת בין החכמים היא בדין ולא במציאות.

ובתשובות חדשות של בעל תרומת הדשן (נא) כתב בדיונו על נושא אחר, זו לשונו: '...הא אשכחן כמה פלוגתא דתנאי במסכת נדרים דפליגי מאי נקרא 'לשון בני אדם' וכי האי גוונא. ולא אזלינן בתר שאר אינשי דעלמא. וכל שכן בנדון זה דאיכא לשון השטר לקמן, דצריך להתברר על פי חכמים... עכ"ל. נקט בפשיטות ששייכת מחלוקת אצל החכמים, כיצד לדון את משמעות דיבורם של בני אדם. ובספר 'חידושי בתרא' (אות רג) הקשה גם הוא כן, והסביר שאין זו מחלוקת אלא כל חכם אמר לפי מקומו ושעתו - 'מר כי אתריה ומר כי אתריה ולא פליגי'. ולכן כתב שהרמב"ם לא הביא כלל משנת 'נולדים' ו'ילודים' (והמאירי העיר על כך. וע' בשטמ"ק ובב"י). ולא זכר מדברי הנמו"י ותה"ד המובאים.

*

'למימרא דנולדים דמתילדן משמע... אלא משמע הכי ומשמע הכי' -

'... איזהו חכם הרואה את הנולד - לא אמר הרואה את שעתיד להיות. והיינו משום מי שמפחד מהעתידות ביותר - עליו נאמר אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארץ. ואמרו: 'מן הזהירות שלא תרבה להזהר'. ואמנם איש חכם שוקל העתידות במה שכבר עבר וממה שכבר נעשה בעולם כיוצא בזה, ומביא ראיה מהעבר על העתיד האפשרי. והיינו שאחז"ל הרואה את הנולד - שכולל העבר שכבר נולד עם העתיד להולד כבשמעתין' (חדושי חתם סופר).

דף לא

'מעולי ירושלים - אסור בישראל ומותר בכותים' - 'שאינן עולים לרגל אף על פי שמדאורייתא הוא - שהם שונאים את ירושלים, והר גריזים בחרו להם במקום ירושלים' (פרוש הרא"ש ל:)

ב. אם מת בתוך שלשים – פקע ההקדש, וכן אם מכרו לאחר – שמעשה גמור מבטל את ההקדש כל שלא הקדיש מעכשיו (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ג קכב. ואף שיש דעה בירושלמי החולקת, קיי"ל כפי הדעה הסוברת כן. שם).

דף ל

מ. המקדיש דבר ואומר שלכשייפדה יוקדש שוב, האם חל ההקדש השני? מה הדין בקידושי אשה בכגון זה?

מדברי בר פדא שהמקדיש נטיעות עד שיקצצו, ופדאן – חוזרות וקדושות, הוכיחו שאפשר להקדיש דבר באופן שלכשייפדהו יוקדש שוב. אך זהו רק כשהוא בעצמו פודה, אבל אם אחרים פדאוהו, אינן חוזרות וקדושות, שנסתלקה רשותו של הבעלים (ואפילו נכנסו אה"כ לרשותו מידם. ר"ן).

לפי דעת הר"מ קרטבי – שלא כהרשב"א – שלעולא אינן חוזרות וקדושות כנ"ל, אין ראייה מעולא שאפשר להקדיש דבר באופן שלכשייפדה יוקדש שוב. ומ"מ הר"ן צדד שמא הלכה כבר פדא מכך שרבי יוחנן נשא ונתן לפיו. וכן נראה משאר ראשונים. ונפ"מ בנותן צדקה לעניים בכגון זה. ענמו"י.

בקידושי אשה נסתפק רב הושעיא, כגון שנתן שתי פרוטות לאשה ואמר לה: באחת התקדשי לי היום ובאחת התקדשי לי לאחר שאגרשך. (ואין לפשוט זאת מהקדש, כי מצד אחד יש לדמותם לפדאוהו אחרים שהרי האשה קנתה את עצמה בגירושה, ומצד שני הרי היא בעצמה המתקדשת ויש מקום לדמותם לפדה בעצמו. עפ"י ר"ן).

א. מדברי הרמב"ם נראה, וכן דעת הרשב"א, שלמסקנא אנו נוקטים [עפ"י דברי רבי אילא במקום אחר שהאומר לחברו שדה זו שאני מוכר לך, לכשאקנה ממך תיקדש – קדשה] שחלים הקידושין השניים. ואין כן דעת הר"ן.

ואף שהשניים חלים כשגרשה, יכול לחזור בו מקודם (עפ"י תשובת הרשב"א, מובאת בב"י אה"ע מ; מגיד משנה. ועחור"א וקר"א).

ב. דוקא באופן הנ"ל שעתה האשה פנויה, אבל האומר לאשתו התקדשי לי בפרוטה זו לאחר שאגרשך – פשוט שאינו מועיל כיון שעכשיו איננה בת תפיסת קדושין (פהרא"ש).

מא. מה דין הנודר באחד מכל אלו –

- א. מיורדי הים; מיושבי היבשה.
- ב. מרואי החמה.
- ג. משחורי הראש.
- ד. מן הילודים; מן הנולדים.

א. שנינו: הנודר מיורדי הים – מותר ביושבי היבשה. ונחלקו אמוראים (בפשט דברי המשנה בהמשך) האם בכלל 'יורדי הים' שאסור בהם, ההולכים מעכו ליפו (דהיינו הרגיל לירד שם תדיר. או במי שהיה יורד בשעת גדרו מעכו ליפו. עפ"י רשב"א. והתוס' נקטו כפירוש הראשון) או רק במי שדרכו לפרש (ימים רבים ביחד. תוס').

א. להלכה נוקטים אנו כדעת המחמיר (רמב"ן ור"ן).

ונסתפקו בירושלמי באותם היורדים לים לטייל על שפתו (בדוגיות. רמב"ן). ומסתבר שאין ספק אלא באותם התדירים בכך לצוד דגים או כיו"ב (ריטב"א). ולא נפשטה הבעיה, ולחומרא (נמוקי יוסף). וע"ע ריטב"א והדושי חת"ס.

ב. בירושלמי נסתפקן בנודר מיורדי הים 'לאחר שלשים יום' וקודם שלשים יום נעשו אותם היורדים יושבי יבשה, האם הולכים אחר שעת אמירת הנודר או אחר חלות הנודר. ותלו זאת במחלוקת תנאים להלן (פס): לענין הפרת הבעל בכגון זה. ואנו נוקטים כדברי רבי עקיבא ההולך אחר שעת האמירה (רמב"ן), הלכך אסור באותם שהם בשעת אמירת הנודר יורדי הים. ולא נפשט הדבר, ולחומרא (ר"ן). ומבואר שנקט הירושלמי כדבר פשוט שיורדי הים בשעת הנדר נאסרו גם לאחר שנעשו יושבי יבשה (וע' קר"א).

ולהפך, יושבי יבשה בשעת הנדר שנעשו לאחר מכן יורדי ים; הריטב"א כתב להתיר. ואילו דעת הר"ן (פד.) לאסור בכל כיוצא בזה, עכ"פ לפי שיטת התלמוד שלנו.

הנודר מיושבי היבשה – אסור מיורדי הים, שיורדי הים בכלל יושבי היבשה [ואפילו מי שדרכו לפרש, סופו עולה ליבשה. עפ"י גמרא].

ג. הנודר מרואי החמה – אסור אף בסומין, שלא נתכוין זה אלא למי שהחמה רואה אותו [שהרי לא אמר 'מן הרואים'] – להוציא דגים ועוברים.

א. אפילו אמר מן הרואים נתכוונתי – אין שומעים לו, שאין אדם נודר על פי דעת פירושו הפרטי (פירא"ש. וכן פסק הרמ"א יו"ד ריו, לו. וע' שבט הלוי ח"ו קמב רנב שהוכיח מדברי הרא"ש הללו שלא כדעת הב"ח). ואולם הנמו"י בשם הריטב"א כתב שנאמן לפרש כוונתו אף להקל.

ב. מן העוברים שבשעת הנדר מותר אף לאחר שנולדו (כ"מ במאירי. וע' קר"א ושלמי נדרים).

ג. אין אסור אלא מבעלי חיים, העשויים לראות את החמה, אבל לא תבואה ופירות וכל שאין בו רוח חיים, ואע"פ שחמה רואה אותם (תוס').

ד. כתב הנמוקי-יוסף בשם הריטב"א שדברים אלו היו לפי רגילות הלשון באותו זמן, 'הא לאו הכי לפי פשט הלשון הכל שוה'.

ג. הנודר משחורי הראש – אסור בקרחים [מדלא אמר 'מבעלי שער'] ומבעלי שיבות (שהרי היו בעבר שחורי ראש (רש"י ורא"ש). וכן אסור מבעלי שער בהיר כי סופו משחיר. פירא"ש). ומותר בנשים ובקטנים, שאין נקראים 'שחורי הראש' אלא אנשים [שפעמים ראשם מגולה פעמים מכוסה (ורובם של אנשים ראשם שחור. ר"ן), להוציא נשים שלעולם מכוסה (בלבנים. רש"י), וקטנים לעולם מגולה].

אם דרכם לקרוא 'שחורי הראש' לכל – אסור בכל (רמב"ם ט, יט). והמאירי כתב שכל שנהגים כן, אין כוונתם בקריאת שחורי הראש אלא לצעירים הלכך מותר בבעלי שיבה.

ד. הנודר מן הילודים – מותר בנולדים (= שעדיין לא נולדו. שכן משמע לשון בני אדם 'ילודים' – שנולדו כבר. שלא כבלשון תורה שמשמע גם העתידיים להולד, כמו כל הבן הילוד. ר"ן).

הנודר מן הנולדים – אסור אף מן הילודים, שלא נתכוין אלא במי שדרכו להוולד [להוציא דגים ועופות]. כן אמרו חכמים. רבי מאיר מתיר בילודים [אעפ"י שבלשון תורה 'נולד' משמע שנולד בעבר או בעתיד, בלשון בני אדם סובר ר"מ שמשמע רק בעתיד להיולד].

א. יש אומרים שאין חילוק בין ילוד לילוד (עפ"י מאירי והר"ן). ויש אומרים שרק 'ילוד' משמע שכבר נולד, אך 'ילוד' משמעו להבא כגון כל הבן הילוד (עפ"י ריטב"א; הגר"א).

ב. לפירוש הרא"ש – דלא כרש"י ור"ן ועוד – דעת חכמים במשנה היא דעה שלישית, הסוברת שאף הנודר מן הילודים אסור בשניהם (ואין משמע כן נוסחת המשנה בירושלמי. קרן אורה).